

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Antidemocratische tendenzen bij interne partijdemocratisering

Met de leiderschapsverkiezingen heeft het Nederlandse politieke stelsel er weer een Amerikaans trekje bij. Verkiezingen van een politiek leider geeft een stem aan het individuele partijlid. Eén man, één stem; het is snel beschouwd het summum van democratie. Maar democratisering van de partijprocedures kan gemakkelijk omslaan in haar tegendeel. De positie van een gekozen politiek leider kan op een gegeven moment zo onomstreden zijn, dat de zeggenschap van de partijleden over het te voeren beleid volkomen uit het zicht verdwijnt en dat het preciaire stelsel van macht en tegenmacht wordt ondermijnd.

---

door *Lex Oomkes*

De auteur is politiek journalist en commentator bij dagblad *Trouw*.

DE POLITIEKE PARTIJ VERKEERT IN EEN ernstige crisis. Het is niet een uniek Nederlands fenomeen, maar juist in Nederland laten de gevolgen zich extra voelen. Het Nederlandse kiesstelsel is in de loop van de geschiedenis meer en meer geënt op de politieke partij. De crisis in het partijwezen kan daarom uiteindelijk nopen het kiesstelsel grondig aan te passen.

Geen zichzelf respecterende partij kan zich sinds de revolve van Pim Fortuyn nog veroorloven de leden niet de politiek leider te laten kiezen. Fortuyn zette de gevestigde gewoonten in de vertegenwoordigende democratie ter discussie. De achterkamertjes zijn subject geworden. Wat D66 in dertig jaar niet lukte, lukte Fortuyn in een paar maanden.

Een gekozen leider is de moderne norm; elke tegenstander van deze interne partijdemocratie zal het tegenwoordig zwaar hebben om uit te

leggen dat de gekozen partijleider uiteindelijk grote negatieve consequenties zal hebben. Het heeft er veel van weg dat de notie dat democratie geen democratie is als het geen directe democratie is, steeds meer opgeld doet. Ook in een partij als het CDA is dat het geval. De christendemocraten hebben van oudsher grote reserves bij vormen van directe democratie, maar in 2010 werd mogelijke samenwerking met de PvdA aan de partijleden voorgelegd en ook de laatste lijsttrekker en politiek leider werd direct door de leden gekozen. Kon het congres over de samenwerking met Geert Wilders nog als een begrijpelijk incident gezien worden – de partij dreigde te splijten over de vraag of met de PvdA samengewerkt kon worden of niet –, met de directe verkiezing van Sybrand van Haersma Buma is ook de christendemocratie de Rubicon overgestoken.

PERSONALISERING VAN DE POLITIEK

Sterker nog, de vlucht gaat, breed over de partijen bezien, steeds verder naar voren. Toen Michel van Hulten in 2005 op het partijcongres van de PvdA tot partijvoorzitter werd gekozen, stond ook een voorstel op de agenda om de gekozen politiek leider van de PvdA het recht te geven wijzigingen aan te brengen in het verkiezingsprogramma. Een idee van de toenmalige politiek leider Wouter Bos dat toekomstige kandidaten voor het leiderschap zich zouden profileren met een eigen verkiezingsprogramma. Van Hulten een stap te ver, maar het recht om het verkiezingsprogramma naar eigen inzicht te veranderen, vond hij een logisch uitvloeisel van de prominente positie van de politiek leider.

Het voorstel is een zachte dood gestorven, maar inmiddels heeft de huidige partijvoorzitter van de PvdA, Hans Spekman, al weer een nieuw idee om kiezers te betrekken bij het aanwijzen van een politiek leider. Spekman spiegelt zich aan het voorbeeld van de Franse zusterpartij, waar niet-partijleden zich voor een luttel bedrag als sympathisant kunnen laten registreren en mee kunnen stemmen over wie de partij moet gaan leiden en op zal gaan als de socialistische kandidaat bij de presidentsverkiezingen.

Het voorbeeld van de PvdA is voor andere partijen wellicht (nog) te ver gaand, maar leiderschapsverkiezingen worden zo'n beetje overal gehouden. Dit jaar sloot als laatste van de grote partijen het CDA zich daarbij aan. Zes kandidaten toerden door het land, op de voet gevolgd door de journalistiek, om de CDA-leden duidelijk te maken dat een keuze op hem of haar de beste zou zijn voor de partij.

Tekenend genoeg ging dat nooit over de vraag welke kandidaat de partij inhoudelijk verder zou kunnen brengen, maar vooral over de vraag welke kandidaat de grootste electorale aantrekkingskracht zou kunnen hebben.

Het debat tussen de CDA-kandidaten was bij uitstek de bevestiging dat leiderschapsverkiezingen niet zozeer een uiting zijn van de drang een politieke partij te democratiseren, maar veel meer van de immer doorzettende

*Leiderschapsverkiezingen
zijn een uiting van de immer
doorzettende tendens tot
personalisering van de politiek*

tendens tot personalisering van de politiek. Dat is niet typerend voor de situatie in het CDA alleen, het is een bredere tendens, al was het gebrek aan inhoudelijke verschillen tussen de zes CDA-kandidaten wel erg duidelijk.

VEHIKELS VOOR INDIVIDUELE POLITIEKE AMBITIES

Politieke partijen zitten, om met de Groningse politicoloog Voerman te spreken, in een overgangssituatie.¹ Het gewicht en de onderlinge verhoudingen tussen de voor naoorlogse massapartijen typische functies is aan het veranderen. Partijen hebben niet alleen de functie om benodigd politiek personeel te rekruteren en kiezers te mobiliseren; in het politieke proces hebben zij ook de functie om belangen van maatschappelijke groepen te articuleren, van een ideologie te voorzien en om te zetten in praktische politiek.

Die functies waren min of meer in evenwicht in tijden dat Nederland nog relatief massaal lid was van een politieke partij en, niet onbelangrijk, de aanhang van verkiezing op verkiezing nog een behoorlijk stabiel beeld liet zien. In het huidige tijdsgewricht is lidmaatschap van een politieke partij echter dun gezaaid en is de kiezer op drift. Van de klassieke functies worden daardoor noodzakelijkerwijs de rekrutering van politiek personeel en de mobilisatie van kiezers veel belangrijker.

Tel daarbij op dat de kiezer minder op ideologie en inhoud kiest en het is duidelijk dat het belangrijkste kapitaalgoed van een goede lijsttrekker zijn aantrekkingskracht is. Zo beschouwd is de mode om een politiek leider te kiezen wellicht niet eens zozeer ingegeven door de noodzaak om de interne democratie van een partij te vergroten. De verkiezing is er wellicht eerder op gericht de aantrekkingskracht van de leider te kunnen testen voordat de echte confrontatie met de kiezer plaatsvindt. Een confrontatie van verschillende visies tussen de kandidaat-lijsttrekkers op de beginselen van de partij en het daaruit voortvloeiende praktische partijprogramma is dan ook volstrekt overbodig.

Ook de klassieke volkspartijen CDA, PvdA en – met enige goede wil – vvd worden zo van platformen voor ideeënvorming en ideologieontwikkeling tot vehikels voor de individuele politieke ambities van een partijgenoot. Het is nog lang niet zover, maar daarmee zouden de klassieke volkspartijen

uiteindelijk kunnen gaan lijken op de Democratische en de Republikeinse partijen in de Verenigde Staten. Die partijen zijn in de tijden tussen verkiezingen vooral slapende molochen, die springlevend zijn en een fantastisch apparaat op de been kunnen brengen op het moment dat binnen de partij de kandidaat aangewezen is voor die specifieke verkiezing.

Het hiervoor aangehaalde voorbeeld van voormalig PvdA-partijvoorzitter Michel van Hulten laat ook de mogelijkheid zien van een duidelijke paradox. Verkiezingen van een politiek leider geeft een stem aan (tot nu toe alleen) het individuele partijlid. Eén man, één stem; het is snel beschouwd het summum van democratie. Maar wordt daarmee een partij intern ook werkelijk democratischer?

PARADOX

Wouter Bos, in het eerste decennium van deze eeuw de eerste gekozen politiek leider van de PvdA, had in het midden van het vorige decennium een onbetwiste machtspositie. Hij kon zich veroorloven zware kritiek te hebben op de Wiardi Beckman Stichting, het wetenschappelijk bureau van de sociaaldemocraten. De Wiardi Beckman Stichting stelde zich op als de luis in de pels van het leiderschap van Bos en daar kon hij slecht mee omgaan. Een partijleider met een mandaat als dat van Bos draait er in een dergelijke situatie de hand niet voor om om hard terug te slaan, en dan niet door inhoudelijk op de kritiek in te gaan, maar door met verwijten terug te slaan.

Een ander voorbeeld in min of meer dezelfde categorie. Bos voelde zich door zijn mandaat inmiddels zo ver boven zijn partij verheven dat hij erover begon na te denken een nieuw beginselprogramma te gaan schrijven, niet alleen voor de PvdA, maar voor de hele, brede progressieve beweging. Wie zegt daar dat ergens op zijn hoogtepunt Wouter Bos het gedrag van een Zonnekoning ging imiteren?

Dit artikel gaat echter niet over Wouter Bos, maar over mogelijke langetermijneffecten van het betrekkelijk nieuwe fenomeen van leiderschapsverkiezingen in politieke partijen. Het voorbeeld toont wel aan dat democratisering van de partijprocedures kan omslaan in haar tegendeel. De positie van een gekozen politiek leider kan op een gegeven moment zo onomstreden zijn en het mandaat zo krachtig (zolang hij of zij verkiezingen wint, wellicht) dat de zeggenschap van de partij over het te voeren beleid volkomen uit het zicht verdwijnt.

Het is deze paradox waar Voerman in zijn oratie van september van dit jaar aandacht voor vroeg.² Is het echter, doorgeredeneerd, ook niet mogelijk dat het hoge voetstuk waarop de politiek leider steeds nadrukkelijker geplaatst wordt, uiteindelijk het huidige Nederlandse stelsel van evenre-

dige vertegenwoordiging onder druk zet? De partij, en in het verlengde daarvan het partijlid, houdt zeggenschap over de samenstelling van een kandidatenlijst, maar de eerste op de lijst is veel meer dan alleen maar de aanvoerder van een lijst. Kamerleden kwamen in de afgelopen decennia al meer en meer op de slippen van de lijstaanvoerder aan hun zetel. Maar partijen zorgden tot voor kort in ieder geval nog voor bijvoorbeeld een representatieve regionale spreiding of een redelijke verdeling tussen mannen en vrouwen op de lijst. Partijen als de PvdA en het CDA laten die principes meer en meer vallen.

Het duidelijke mandaat van de partijleden voor de politiek leider zal zich bij de samenstelling van die lijst ook steeds nadrukkelijker gaan laten gel-

Het kiezersmandaat wordt meer en meer een verpersoonlijkt mandaat, met ondermijnende gevolgen voor het precaire stelsel van macht en tegenmacht

den. De gekozen leider is per definitie in een uiteindelijk samengestelde fractie niet meer de primus inter pares, net zoals die ene politiek leider die uiteindelijk groepen is een kabinet te gaan leiden als premier niet langer de eerste onder zijn gelijken zal zijn. Het kiezersmandaat wordt zo meer en meer een verpersoonlijkt mandaat, met ondermijnende gevolgen voor het precaire stelsel van macht en tegenmacht dat het Nederlandse stelsel kenmerkt.

Van de gekozen politieke leider loopt een rechtstreekse lijn naar de gekozen minister-president; niet dat dit een onontkoombaar automatisme is, maar de tendens wijst onherroepelijk die kant op. Of Nederland er democratischer op wordt is de vraag. Duidelijk is in ieder geval dat de personalisering van de politiek, sowieso al een gegeven sinds de jaren zestig van de vorige eeuw, nog steeds aan een niet te stuiten opmars bezig is. Het Nederlandse politieke stelsel heeft er weer een Amerikaans trekje bij. Een constatering die niet per se enthousiasme hoeft te wekken.

Noten

1 Gerrit Voerman, *Over de toekomst van de politieke partij*. Oratie Rijksuniversiteit Groningen, 18 september 2012.

Zie http://dnpp.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/pubs/OratieG.Voerman/Toekomstpolitiekepartij_Voerman.pdf.

2 Voerman 2012.